

קליטת נוער שוליים בצה"ל

רס"נ (מיל') גבי ויסמן

מעורער וחסך תרבותי וחינוכי מפתחים הרגלים של חוסר מעט עצמית וחברתית וקשיים בקבלת ערכים של החברה הישראלית. כל אלה גורמים להתנהגות עבריינית אצל חלק מבני הנוער ומונעים מהם השתלבות בחברה בה הם חיים.

טענות הקיפוח מופנות גם כלפי צה"ל על שאינו מגייס רבים מבני נוער אלה לשורותיו. מאחורי טענה זו ניצבו גם המוסדות האחראים לטיפול בנוער במצוקה, בהתעלמם מגורמים בסיסיים שהביאו למצב זה. במעקב אחר בני נוער בעלי נתונים דומים או שונים לנוער שלא גויס, התגלה כי רובם נפלט מהשירות הצבאי כבר בימים הראשונים של שירותם בצבא. הבעיות עלולות להתריף דווקא אצל נערים שרצו להתגייס בכנות, אך לא העריכו מספיק את יכולתם לשרת בצבא, ואי-הצלחתם בצה"ל עלולה להביא למשבר נוסף בסדרת המשבריים שלהם. במסגרות אורחיות מטופלים בני נוער אלה על-ידי עובדים סוציאליים, קציני מבחן, פסיכיאטרים ומחנכים. כל אלה מודעים לצורך במסגרות חסות בעלות דרישות הדרגתיות מותאמות. במסגרות אלה יש התייחסות אינדיבידואלית בולטת, הן מעניקות הבנה, סבלנות וחום ונותנות מספר רב מאוד של הזדמנויות חדשות. מוסדות מעין אלה פועלים לרוב ללא תיאום ויש לזקוף לזכותם רק הצלחות קטנות בשיקום הנוער. מדוע, אם כן, מניחים כי במסגרת הצבאית, אשר אינה עוסקת בשיקום ואשר בה אין בולטים במיוחד ההבנה, החום, הסבלנות וההתייחסות האינדיבידואלית — עשוי שיקום הנוער להצליח?

ההבדלים בין המסגרת האזרחית ובין המסגרת הצבאית מצביעים על קשייה של זו האחרונה לטיפול בנושא זה. המעבר למסגרת הצבאית הוא חד ביותר ועלול להביא למשברים, במיוחד אצל אותם מתגייסים שכשלוניות קודמים החלישו את

בחברה הישראלית יש לשירות בצה"ל משמעות חברתית עמוקה. השירות בצבא הפך להיות אחד המרכיבים הקובעים את הסטטוס החברתי של הפרט והתורמים לעיתים לקידומו בהיררכיה החברתית. משום כך יש רגישות כלפי אלה שאינם משרתים בצה"ל. הכתם המוטבע בנפסלי הגיוס ובאלה הנפטלים מצה"ל יש בו לפעמים משום מחסום להשתלבותם החברתית-כלכלית. כאשר עלתה במלוא חריפותה בעיית הקיפוח של אוכלוסיה די גדולה במדינה וכשזו דרשה, "הזדמנויות שוות", ראו את צה"ל כמסגרת נאותה לקליטתם.

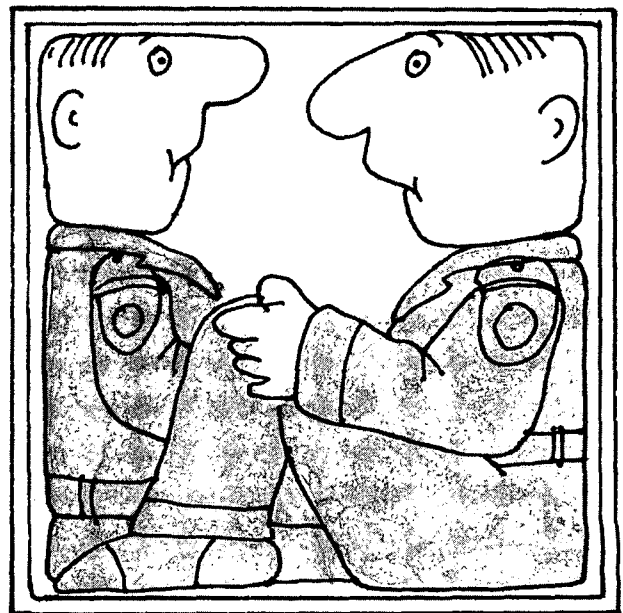
"נוער שוליים" הוא כינוי לבני נוער הבאים מ"ישראל השנייה". זו שכבת אוכלוסיה הטוענת לקיפוח, לחוסר ייצוג פוליטי וב-עיקר לחוסר הזדמנויות שוות אותן מעניקה החברה שלנו לבני המעמד הבינוני ומעלה. רובם של בני נוער אלה נולדו בתחילת שנות החמישים לבני עולים מאסיה ומאפריקה והמקומות בהם גדלו והתפתחו הם מעברות, מחנות עולים ושכונות עוני של הערים הגדולות. הטכנולוגיה והאוטומציה המסמלים את חברתנו המתקדמת הדגישו ביתר שאת את אי יכולתם להשתלב בחברה זו והפכו אותם למתוסכלים יותר. המאפיין את משפחותיהם של נוער זה הוא ריבוי ילדים, משברים משפחתיים, צפיפות דיור, עוני, חוסר התייחסות רגשית וחינוכית לילדים או חוסר הערכה מספקת של החינוך והלימוד בבתי-ספר ולעיתים רקע עברייני. כל אלה מולידים רקע של עזובה חינוכית ורגשית. כיום מצויים כ-18,000 נערים אשר לא השתלבו בתכניות הלימודים והעבודה. בבתי-ספר, במקומות העבודה ובמסגרות אחרות בולטים בני נוער אלה בחוסר התמדה, בקשיים בקבלת סמכות, ביחס חשדני למבוגרים ובציפייתם לתגמול מידי על כל מאמץ. ניתן לומר שרקע משפחתי

יכולתם להשתלב במסגרת מחייבת כלשהי. המסגרת הצבאית היא טוטאלית לגבי החייל: הוא מבלה בה פרקי זמן ארוכים ורצופים והיא כופה עליו התחייבויות גם כשהוא שוהה מחוצה לה. כך נמצא החייל בפיקוח במשך 24 שעות ביממה ועונשים כבדים מוטלים על אלה שאינם ממלאים אחר ציווי התקנון הצבאי. מה שאין כן במסגרת האזרחית: שם פועל הנער לפי תכניותיו האישיות והוא אינו נתון למשמעת נוקשה ולמטרות מוכתבות. ההתייחסות היא יותר אינדיבידואלית ומותאמת לאישיותו ולרמתו. הבדלים אלה יוצרים קשיים שאת חלקם ניתן לראות כבר בתהליך הראשוני של הגיוס: ניתוק מקבוצות התייחסות ראשוניות; חוסר היכולת לבחור מסגרת, חברה ותפקיד; דרישות משמעת בכל הנוגע לביגוד, אוכל, לוח זמנים; לחצים פיזיים. כל אלה גורמים לכך שבני נוער אלה נפגעים מהצבא כבר בצעדיהם הראשונים, כלומר בתקופת הטירונות.

על אף האמור לעיל, נעשים בצה"ל נסיונות רבים לפתור את הבעיה. לאוכלוסיה שנקלטה במסגרות הצבאיות אפיונים דומים לאלה שצוינו לעיל לגבי הנוער במצוקה של מדינת ישראל. נוער זה הגיע לצה"ל כשמאחוריו היסטוריה של אי-יציבות במסגרות חינוכיות ואחרות: שנות הלימוד שלו אינן עולות בדרך כלל על 8 כיתות של ביי"ס יסודי, הוא סובל מהזנחה חינוכית ומקיפוח רגשי, יש לו קשיים בקבלת מרות המסגרת ובמשמעת עצמית, לעיתים אף תלויים מאחוריו פסקי דין על תנאי של בתי-משפט ולרוב הוא מביא אתו בעיות משפחה-תיות. מכשול נוסף הוא אי הרצון לשרת בצה"ל. גם כאשר קיים רצון, זהו צורך חיצוני יותר מאשר פנימי: אין הוא אלא שאיפה ללבוש מדים ולענוד אותות.

מודל לקליטת נוער שוליים בצה"ל

נביא כאן מודל של עבודה עם נוער שוליים בצה"ל ובחיל-החימוש. המודל הוא סיכום של ניסיון בן מספר שנים שנעשה בהנחיה מקצועית של הקב"נים, תוך תיאום עם הגורמים

הפיקודיים. השלב הראשון הוא שלב הקליטה. בשלב זה אין מסתפקים בניסיון לסגל את הנוער אל הצבא, אלא מנסים למצוא דרך שבה ישנה הצבא את סגנונו לצורך קליטה מיוחדת זו. למטרה זו נבחר סגל מדריכים המסוגל להיות גמיש, עקבי ובעל יכולת להסתגל למצבים חדשים. הסגל מתודרך על-ידי קב"ג המנחה אותו במסגרת השתלמות מיוחדת, המקנה לו ידיעה על הרקע החברתי של הנערים ועל דרכי התנהגות אופייניים. עיקר הדגש מושם על היחס האישי שמטרתו לקרב את הנוער אל הסגל וליצור יחסים אישיים והזדהות עמם. תכנית האימונים שנקבעה אינה שונה מהרמה המקובלת בצה"ל, אך סגנונה שונה ומתואם ליכולת של בני הנוער. קיימת גם תכנית לימודים, מוחשית ככל האפשר. סגל המורים, סגל המד"ריכים והקב"ג עובדים תוך שיתוף פעולה הדוק. הסגל הקולט מנסה להכיר את הנערים באופן אישי ועומד באופן עקבי על ביצוע התכנית שנקבעה. בשלב זה מאתרים גם את המנהיגים השליליים שבין החיילים ונוהגים בהם, "יד חזקה", כדי למנוע מהם להשתלט על שאר החיילים.

לקראת סוף הטירונות מרואיינים החיילים על-ידי המ"פ, קצין החינוך והקב"ג. בראיון זה נקבע שיבוצם של החיילים בסדנא בהתאם למקצוע שרכשו. טרם הגיעם לסדנא, מעדכן הקב"ג את סגל הסדנא בכל הקשור למצבם האישי והמקצועי של החיילים ונקבעת תכנית לקליטתם ושיבוצם. ביסודה של תכנית זו טיפול אישי על-ידי סגל המפקדים והקניית מקצוע הנותן שביעות רצון לחיילים ומקנה לצבא יעילות יתר. הקב"ג הוא הגורם המקצועי המכיר היטב הן את בני הנוער ואת אופי השירות בצבא ותפקידו למצוא את האיזון בין שני אלה. הוא עוזר לסגל הקולט להתמודד עם תופעות של מופרעות, עוני והתנהגות יוצאת דופן ונותן עצה והדרכה לחיילים המת-קשים לעמוד בתנאי המשמעת והכפיה.

במעקב אחרי חיילים אלו נמצא כי רובם (כ-20% מהמתגיי-סים) נושרים בתקופת הטירונות. ממצא-זה, יחד עם דוגמאות אחרות של עבריינים בצה"ל, מוכיחים כי הטירונות היא תקופת משבר ובה מתגלים החיילים המתקשים להסתגל לצבא בגלל אישיותם ורקעם האישי ויתכן גם בעקבות, "עייפות המפקדים" העוסקים בקליטה במשך מחזורים רבים. בשנה השניה של השירות הנשירה מגיעה ל-14% ועד תום השירות הנשירה היא 34%-35%. סה"כ נקלטו וסיימו שירותם הצבאי כ-65%-66% מהמתגייסים. מן הראוי לציין את ההשלכות השליליות שהיו לניסיון זה על המסגרת הצבאית, כגון עישון סמים, הפרות משמעת ואיום על מפקדים.

סיכום

המודל המוצג אינו משמעותי רק לקבוצות גיוס מיוחדות אלה. הוא יכול לשמש חומר רקע לכל מפקד בצה"ל הבא לטפל בבעיות מיוחדות של חייליו. מתן מקצוע, התייחסות אישית, הלינוי והמעקב לאורך כל השירות, הדרכת הסגל הפיקודי והכ"ו ונותן לטיפול בחיילים, כל אלה היו תורמים להסתגלותם ול-שיקומם של חיילים בעייתיים רבים שלא גויסו במסגרות מיוחדות. לצורך זה דרוש גוף מיוחד שיעסוק בקליטת חיילים מיוחדים באופן שיטתי, גוף אשר ישלב ידע מקצועי מיוחד עם ניסיון צבאי חינוכי שמצטבר והולך.